

บทคัดย่อ

วัวลานเมืองเพชร บทบาทของผู้หญิงกับการ (ละ) เล่นของผู้ชาย

แม้การเล่นวัวลานของชาวเมืองเพชรบุรีนั้นจะปรากฏให้เห็นถึงบทบาทของผู้ชายที่เข้าไปมีส่วนสำคัญอย่างมาก นับตั้งแต่การจัดการ การควบคุมและการลงเล่น ทั้งนี้ บุคคลในครอบครัวของบรรดาผู้ชายเหล่านั้น โดยเฉพาะผู้หญิงซึ่งมี "บทบาท" เป็น "แม่" และ "เมีย" นั้นมีส่วนสำคัญไม่น้อยไปกว่าที่ผู้ชายมี นับตั้งแต่การเลี้ยงวัวลาน การเลี้ยงลูก กลุ่มเครือญาติและรูปแบบการแต่งงาน ตลอดจนการจัดการผลประโยชน์ ที่ล้วนแต่นำมาซึ่ง "อำนาจ" ในการควบคุมผู้ชายผ่านวัว และการละเล่นวัวลาน

Abstract

Phetchaburi Ox Racing (Wua Lan) : Women' s Roles in Men' s Recreation

Although the organization and management of ox racing in Phetchaburi Province is seemingly the men's domain, it is this scholar's assertion that women, through their roles as mothers and wives, are the actual driving forces behind this form of recreation. Through their major contributions to ox husbandry, child rearing, marriage and kinship networking as well as business dealings, women are able to gain indirect control over the men.

วัลลานเมืองเพชร บทบาทของผู้หญิงกับการ (ละ) เล่นของผู้ชาย*

ภาคภูมิ ลภถม**

บทนำ

หลังฤดูกาลการเก็บเกี่ยวผลผลิตทางการเกษตรของชาวเมืองเพชรเสร็จสิ้นลง ณ ทุ่งนาในหลายหมู่บ้านจะสว่างไสวไปด้วยแสงไฟนับร้อยดวงของประเพณีที่ถือเป็นเทศกาลอย่างหนึ่งที่ชาวบ้านนิยมจัดเป็นการละเล่น โดยหนุ่มๆ เมืองเพชรจะจับวัลที่ตนเองเลี้ยงมาผูกรวมกับวัลของเพื่อนบ้านครั้งละ 19 ตัวแล้วไล่ให้พวกมันวิ่งวนเป็นวงกลมรอบแล้วรอบเล่าราวกับไม่มีเส้นชัยแล้วเรียกกันว่า “วัลลาน”

บรรยากาศการละเล่นในแต่ละค่ำคืนจะเต็มไปด้วยชายหนุ่มหลายช่วงวัยตั้งแต่รุ่นเด็กชายตัวน้อยๆ จนถึงรุ่นคุณปู่ที่ต่างคนต่างมุ่งเข้าสู่พื้นที่ที่เรียกว่า “ลานวัล” แต่ละคนจะมีสัญลักษณ์ของความเป็น “นักเลงวัล”¹ คือ มีผ้าขาวม้าติดตัวตลอดเวลาบ้างก็เคียนเอว โปกหัว หรือไม่ก็พาดป่าตามแต่ถนัด ทอยยเดินเข้าสู่ผืนลานวัลด้วยท่าทางกิริยาที่บ่งบอกถึงความเป็นลูกทุ่งเต็มที เสียงฝีเท้าที่ก้าวเดินของทั้งคนและวัลระคนกับเสียงสนทนาที่ออกเหนือเมืองเพชรถึงวัลลานที่กำลังเริ่มแข่งขัน

จะว่าไปแล้วทั้ง “ลานวัล” และ “การละเล่นวัลลาน” จะดูเป็นพื้นที่ของผู้ชาย เมืองเพชรเสียส่วนใหญ่ที่เข้าไปมีบทบาททั้งการจัดการ การควบคุมและร่วมลงเล่นกันเอง ในขณะที่ผู้หญิงจะไม่ปรากฏบทบาทที่ชัดเจนในลานวัลเลยแม้แต่น้อย หาก

* ขอบพระคุณ รศ.ปราณี วงษ์เทศ สำหรับคำแนะนำและแรงบันดาลใจ “สนใจ” ผู้หญิง และศศ.ดร.มณีวรรณ ผิวนิ่ม สำหรับความช่วยเหลือด้านภาษาต่างประเทศ

** นักศึกษาปริญญาโท ภาควิชามานุษยวิทยา คณะโบราณคดี มหาวิทยาลัยศิลปากร

¹ “นักเลง” หมายถึงผู้ที่มีความรู้ ชื่นชอบหรือเชี่ยวชาญในเรื่องนั้นๆ เป็นอย่างดี ดังนั้น “นักเลงวัล” จึงหมายถึงผู้ที่มีความรู้เรื่องวัลเป็นอย่างดี.

มองย้อนกลับออกมานอกลานไปที่บริบทบนหน้าเอกสารซึ่งมีผู้รวบรวมไว้ก่อนบ้าง ก็มีการเอ่ยอ้างในทำนองเดียวกันว่า ประเพณีวัวลานนับเป็นกีฬาของลูกผู้ชายเมืองเพชร โดยแท้ (ไสว แจ่มแจ๋ง และ พนม แต่งทอง 2542 : 46) การแข่งขันวัวลานเป็นการละเล่นของลูกผู้ชายเมืองเพชรที่สืบต่อกันมายาวนาน (สุจิตรา บุญขจร 2543 : 108) ทั้งยังเป็นโอกาสที่ชาวบ้านจะได้พบปะสังสรรค์หลังจากกรำงานหนักในไร่นา พวกหนุ่มๆ ก็อดไม่ได้ที่ประชันขันแข่งดูว่าวัวของใครจะแรงดีกว่ากัน อาจติดเดิมพันเล็กๆ น้อยๆ เช่นเหล้าสักขวดพอให้ครึกครื้น (จักรพันธ์ุ กังวาท 2540 : 82)

ในเมื่อการละเล่นวัวลานและพื้นที่ลานวัวถูกรอบคลุมด้วยบทบาทของผู้ชายเป็นหลักดังนั้น บทความชิ้นนี้จึงพยายามตั้งคำถามเบื้องต้นกับการละเล่นวัวลานเมืองเพชรว่า แล้วผู้หญิงในฐานะที่พวกเธอเป็น “แม่” “เมีย” และ “ลูก” ของพวกผู้ชายเหล่านั้นมีความสำคัญหรือไม่ อย่างไรและในด้านใด โดยผู้เขียนมีแนวคิดที่ค่อนข้างเชื่อว่า บทบาทและสถานภาพของชายหญิงในสังคมไทยมิได้มีความเหลื่อมล้ำแตกต่างกันมาก โดยเฉพาะสังคมชาวไร่ชาวนา

บทความชิ้นนี้จึงเป็นการนำเสนอบทบาทของผู้หญิงเมืองเพชรในครอบครัว “นักเลงวัวลาน” และจากประเด็นคำถามข้างต้น ผู้เขียนได้ใช้ข้อมูลจากงานภาคสนามทางมานุษยวิทยาในการติดตามพูดคุย สอบถามและสัมภาษณ์อย่างไม่เป็นทางการกับครอบครัวนักเลงวัวลานจำนวน 4 ครอบครัวในช่วงเดือนเมษายน ถึง เดือนพฤษภาคม ปีพุทธศักราช 2549 จนทำให้เห็นประเด็นน่าสนใจหลายประเด็นที่จะสะท้อนภาพผู้หญิงในครอบครัวนักเลงวัวลานผ่านมโนทัศน์ในเรื่องของ “บทบาท” และ “อำนาจ” ในสังคมชนบทพื้นบ้านอย่างจังหวัดเพชรบุรี

นักเลงวัวลานกับโครงสร้างครอบครัวในสังคมเมืองเพชร

ในฐานะที่สังคมเมืองเพชรเป็นส่วนหนึ่งของสังคมไทยที่เหมือนกับสังคมอื่นๆ ในภูมิภาคเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ โครงสร้างครอบครัวและระบบเครือญาติส่วนใหญ่เป็นแบบนับญาติทั้งบิดาและมารดา (Bilateral) ที่ให้ความสำคัญกับญาติทั้งสองฝ่าย แต่รูปแบบการแต่งงานนิยมให้ผู้ชายย้ายมาอยู่กับฝ่ายหญิงและมีฐานะเป็นป่าว ส่วนเด็กที่เกิดมาจากการแต่งงานในครอบครัวก็ได้รับการยอมรับทั้งจากฝ่ายพ่อและฝ่ายแม่ ทั้งยังเป็นศูนย์รวมความสนใจจากสมาชิกในเครือญาติทั้งสองฝ่าย ไม่ว่าจะเด็กที่เกิดมาจะ

เป็นเพศหญิงหรือเพศชายโดยมีจุดเด่นอยู่ที่ความสัมพันธ์ระหว่างแม่กับลูกๆ มากกว่า พ่อ ซึ่งไม่ได้แบ่งแยกบทบาททางเพศอย่างเด็ดขาด โดยบทความชิ้นนี้นำเสนอชีวิตครอบครัวว่าวลานสี่ครอบครัวที่สะท้อนให้เห็นถึงมรดกแห่งค่านิยมดังกล่าวที่ส่งผ่านมาถึงช่วงรอยต่อของการเปลี่ยนแปลงทางสังคมในระดับชาวไร่ชาวนาที่ทั้งชายและหญิงต้องดิ้นรนทำมาหากินเพื่อสร้างสภาพของตัวเองอย่างเท่าเทียม แต่สำหรับตัวการละเล่นว่าวลานและกลุ่มนักแสดงว่าวลานที่ดูเหมือนกับเป็นเรื่องของผู้ชาย หากแต่ความเป็นจริงผู้หญิงในบทบาท “แม่” และ “เมีย” อาจแทรกซึมบทบาทของตนเองเข้าไปโดยอาศัยค่านิยม โครงสร้างทางครอบครัวและปัจจัยทางเศรษฐกิจเข้าไปมีอำนาจเหนือผู้ชายก็เป็นได้

สำหรับครอบครัวนักแสดงว่าวลานแล้วใน 2 ครอบครัวแรกที่เป็นกรณีตัวอย่างคือครอบครัวชาวไร่ชาวนาอย่างครอบครัวของแสง วัย 39 ปี และครอบครัวของน้อย วัย 57 ปี แม่ทั้งสองจะแตกต่างกันอยู่บ้างในประเด็นการนับถือศาสนาที่ น้อย นับถือศาสนาอิสลามและอยู่ในชุมชนที่แตกต่างกัน ทั้งแสง และน้อย เติบโตในครอบครัวที่ฐานะปานกลางในสังคมชาวไร่ชาวนาที่พ่อแม่มีลูกมาก ที่น้านั้นเป็นมรดกจึงถูกแบ่งให้ลูกทุกคนซึ่งแต่ละคนจึงได้รับไปไม่มากนัก แต่ในฐานะที่อยู่ในสังคมที่รูปแบบการแต่งงานยังนิยมให้ฝ่ายชายไปอยู่กับครอบครัวฝ่ายหญิง เพื่อช่วยพ่อแม่ฝ่ายหญิงทำนาทำไร่ และอยู่อาศัยกับครอบครัวฝ่ายหญิงมาตลอด เขาทั้งสองจึงมีสถานภาพเป็น “เจ้าบ่าว” หรือ “บ่าว” ที่คอยรับใช้พ่อตาแม่ยายตนเอง เครือญาติของเมียและชุมชนของเธอด้วยเพราะได้อาศัยที่นาทำกิน

แสงมีลูกสาวเพียงคนเดียวปัจจุบันอายุ 13 ปี ส่วนน้อย มีลูกชายคนโตหนึ่งคนอายุ 29 ปี และลูกสาวอีกสองคน การอบรมเลี้ยงดูลูกของพวกเขาคงอยู่ในมือของปู่ย่า ตายาย ลุงป้า น้าอา ทั้งจากในครอบครัวและในชุมชนของฝ่ายหญิงเพราะทุกคนต่างรับรู้อยู่แล้วว่าเด็กแต่ละคนนั้นลูกเด้าเหล่าใคร ซึ่งการเลี้ยงดูเด็กหญิงหรือเด็กชายจะไม่แตกต่างกันมากในวัยเด็ก ส่วนน้อย กล่าวว่าสมัยก่อนที่ลูกชายคนโตยังเล็ก เขากับภรรยาจะเอาไปเลี้ยงที่นาด้วย โดยผูกเปลนอนตามร่มไม้ถึงเวลาภรรยาก็จะไปให้นม จนกระทั่งถึงช่วงที่หย่านมจึงปล่อยให้อยู่กับพ่อแม่ของภรรยาที่บ้าน ส่วนลูกสาวของแสง ไม่ได้นำมาเลี้ยงที่นาเพราะครอบครัวเริ่มใช้เครื่องจักรไถนามากขึ้น ทำให้การทำนาจึงไม่จำเป็นต้องพึ่งพาแรงงานจากภรรยาที่ลูกยังเล็ก

การที่ลูกๆ ของนักเลงวัวทั้งสองถูกเลี้ยงโดยตายาย ภรรยาและญาติคนอื่นๆ ของฝ่ายหญิงนั้น มีส่วนทำให้เด็กจะรู้สึกสนิทสนมและผูกพันมากกว่าตัวเขาทั้งสองที่ต้องออกไปทำงานนอกบ้าน ข้อสังเกตที่เห็นได้ชัดเจนจากครอบครัวของน้อย คือการที่ลูกๆ ทั้งสามเลือกนับถือศาสนาพุทธตามญาติฝ่ายแม่ ไม่มีใครเลือกนับถือศาสนาอิสลามตามอย่างน้อยผู้เป็นพ่อแม่แต่คนเดียว แต่ยังคงให้เกียรติน้อย ด้วยการไม่ปรุงอาหารที่ขัดกับหลักศาสนาอิสลามกินกันในครอบครัว

การเป็นเขยที่แต่งงานเข้ามาร่วมครอบครัวฝ่ายหญิงของนักเลงวัลลานนั้น ทำให้คนทั้งสองอยู่ในสภาพที่ "มีแต่ตัว" สิ่งแรกที่พอจะแสดงสถานภาพที่ดีขึ้นได้คือทำงานไร่นาอย่างขยันขันแข็ง จนภรรยาสามารถสะสมเงินทองจนพอซื้อวัวดี ๆ ไว้ใช้งานหรือเอาวัววิ่งแข่งวัลลานได้และเครือญาติฝ่ายภรรยาเองมักเห็นชอบด้วย อันที่จริงครอบครัวฝ่ายภรณาก็มีวัวไว้ใช้อยู่ก่อนแล้วแต่ในแง่ความรู้สึกนั้นทั้งแสง และน้อยกล่าวทำนองเดียวกันว่าเป็นสิ่งที่ลูกผู้ชายในยุคของเขาพึงมี เพราะนั่นหมายถึงสถานภาพของเขาที่สูงขึ้นในอนาคต

ครอบครัวกรณีตัวอย่างต่อมาคือนักการเมืองท้องถิ่นอย่าง อบต. เบะ วัย 29 ปีที่ยังครองตัวเป็นโสด ตัวเขาเองอยู่ในฐานะลูกชายคนเล็กของพ่อในครอบครัวของแม่ หลังจากพ่อเสียชีวิตขณะอายุ 10 ปี เขามีพี่น้องห้าคน โดยมีพี่ชายคนโตและคนรอง และพี่สาวอีกสองคน พี่ชายทั้งสองแยกครอบครัวไปแล้ว ส่วนพี่สาวคนรองแต่งงานและนำพี่เขยมาร่วมครอบครัวด้วย เขาเป็นคนเดียวในบรรดาพี่น้องที่ได้เรียนจบชั้นปริญญา ด้วยความเป็นคนมีอารมณ์ขันช่างเจรจา ทำให้เขาเป็นที่รักใคร่ของคนในชุมชนจนไว้วางใจเลือกเป็นตัวแทนหมู่บ้านดำรงตำแหน่งสมาชิกสภาตำบล ควบคู่กับการทำงานประจำที่โรงงานแห่งหนึ่งในพื้นที่ใกล้เคียง ส่วนพี่สาวทั้งสองรวมถึงพี่เขยยังคงทำนาเช่นเดิม

แม้เขาจะได้รับการศึกษาแบบสมัยใหม่ มีตำแหน่งการงานอันเป็นที่นับหน้าถือตาของคนในชุมชน แต่สำหรับอำนาจการตัดสินใจเรื่องต่างๆ ในครอบครัวยังอยู่ในมือของญาติฝ่ายแม่ ทั้งนี้ อาจเป็นเพราะเงินเดือนจากจากตำแหน่ง อบต. และงานที่โรงงานไม่เคยเหลือจุนเจือครอบครัวด้วยเหตุที่ต้องหมดไปกับการเลี้ยงและเล่นวัลลานของเขาเอง แต่สิ่งที่ทำให้สมาชิกคนอื่นๆ ในครอบครัวยอมรับคือ การที่เขาเป็นคนมีพรรคพวกมากจากการเล่นวัลลาน เห็นได้จากเฟิงพักหลังคามุงจากที่ลานหน้าบ้านกลายเป็นที่ชุมนุมของเด็กหนุ่มในหมู่บ้านทุกเย็น

ครอบครัวกรณีตัวอย่างสุดท้ายคือครอบครัวของ ป้าหมูนักเลงวัวลานที่จัดการเล่นวัวลานตลอดทั้งปีไม่เว้นแม้ช่วงนอกเทศกาลในทุกคืนวันศุกร์ จะหยุดจัดก็เว้นแต่ตรงกับพระกับวันที่ฝนตกเท่านั้น ป้าหมูมีพี่ชายสองคนแต่งงานแยกครอบครัวออกไปแต่จะไปๆ มาๆ ทุกครั้งที่เขาจัดการเล่นวัวลาน ตัวเขาเองในฐานะลูกชายคนเล็กเมื่อแต่งงานก็ไม่ได้ย้ายออกไป ภรรยาจึงย้ายเข้ามาอยู่ด้วย ป้าหมูดูแลธุรกิจของครอบครัว เช่น กิจการรถสิบล้อ ซื้อขายวัวและเก็บค่าเช่านาควคูไปกับการเป็นนายหน้าค้าที่ดิน ส่วนภรรยาด้วยความเป็นคนใจดีขายเก่งจึงเปิดร้านชำเล็กๆ ในหมู่บ้านหารายได้อีกทางหนึ่งจนเป็นที่รักใคร่ของแม่ป้าหมูเป็นอย่างมาก ในระยะหลังแม่ป้าหมูเริ่มอายุมากสุขภาพไม่ดี เธอจึงได้รับความไว้วางใจให้ออกเก็บค่าเช่านาแทนตนเอง ในขณะที่ลูกชายอย่างป้าหมูมักเอาใจใส่กับการเล่นวัวมากกว่า ส่วนพ่อมักไม่ค่อยมีปากเสียงใดในเรื่องของครอบครัวจะดูแลบ้างในเรื่องคนขับรถสิบล้อ วางจากนั้นก็ช่วยป้าหมูลูกชายดูแลวัวเป็นครั้งคราว

ด้วยความที่อายุมากกว่าป้าหมูถึง 4 ปี กรอบกับได้รับความไว้วางใจจากแม่สามมี การตัดสินใจเรื่องการเงินในครอบครัวดูเหมือนจะตกอยู่ในมือเธอ โดยเฉพาะในส่วนที่ไม่เกี่ยวกับวัวโดยตรง ซึ่งทำให้เห็นว่า เธอเริ่มมีบทบาทสำคัญด้านเศรษฐกิจของครอบครัวทั้งการค้าขาย เก็บค่าเช่า ดูแลคนงานในครอบครัวที่แม่สามมีเคยดูแลมาก่อน และอาจเป็นไปได้ว่าการที่ลักษณะโครงสร้างครอบครัวของป้าหมูที่มีลูกชายทั้งหมด ตัวเองในฐานะลูกคนเล็กจึงไม่ได้ย้ายไปเป็นเขยที่บ้านภรรยา เขาจึงรู้สึกอึดใจกับสถานภาพของเขามากกว่า ในขณะที่ภรรยาต้องเข้ามาอยู่ท่ามกลางญาติของสามมีตัวเธอจึงต้องสร้างคุณค่าให้เป็นยอมรับจนได้เข้ามาดูแลการใช้จ่ายเงินของครอบครัว และในที่สุดเธอสามารถมีส่วนในการตัดสินใจเลือกซื้อวัวราคาแพงของสามมีด้วย

จากลักษณะโครงสร้างครอบครัวทั้งสี่กรณีที่ได้มีไปด้วยเครือญาติฝ่ายหญิงและบทบาทของพวกเธอที่ก้าวเข้ามาครอบครองในทุกกิจกรรมของผู้ชาย และด้วยเหตุที่พวกผู้ชายต้องเร่งสร้างสถานภาพของตนเองให้เป็นที่ยอมรับจากสังคมภายนอกและชุมชนครอบครัวของฝ่ายภรรยาด้วยออกไปหารายได้นอกบ้าน กิจกรรมที่ลูกผู้ชายส่วนใหญ่ต้องทำจึงถูกแทรกแซงเข้ามาด้วยบทบาทของผู้หญิงไม่ว่าจะเป็น การเลี้ยงวัว การเลี้ยงลูก การดูแลจับจ่ายในครอบครัวด้านเศรษฐกิจตลอดจนการจัดการความสัมพันธ์ระหว่างกลุ่มเครือญาติ ดังที่จะกล่าวรายละเอียดตามตัวอย่างต่อไปนี้

ผู้หญิงกับการเลี้ยงวัว

จากคำพูดที่ใช้กล่าวขมนักเลงวัลลานที่มีวัวดีๆ ว่า “เมียมันเก่ง” หรือ “เมียมันก็ักเลง (วัว)” จะเป็นจุดสำคัญที่ชวนให้คิดถึงการค้าหนาบทบาทหน้าที่ของผู้หญิงในการละเล่นวัลลานเมืองเพชรบุรีว่า พวกเขาเหล่านั้นที่ “เก่ง” และเป็น “นักเลง” ได้อย่างไร ถึงแม้ว่าการเลี้ยงวัลลานของนักเลงวัลเมืองเพชรจะเต็มไปด้วยความรักและผูกพัน แต่ด้วยปัจจัยทางโครงสร้างครอบครัวและเศรษฐกิจที่ทำให้พวกเขาไม่สามารถอยู่กับวัวได้ตลอดเวลา ต้องออกไปทำงานนอกบ้านอย่างงานโรงงานนา ดังนั้น ที่บ้านผู้หญิงจึงมีบทบาทเป็นคนเลี้ยงวัว พร้อมๆ กับการเลี้ยงลูกมากกว่าผู้ชาย

หน้าที่ที่หนู ภรรยาของแสง ทำเป็นกิจวัตรประจำวันทุกวันเมื่อตื่นเข้ามา สิ่งที่ต้องเตรียมให้เรียบร้อยก่อนออกจากบ้านนอกจากอาหารสำหรับลูกและสามีแล้ว ยังต้องรับนำวัวออกจากคอกไปผูกให้เล็มยอดหญ้าตามลานดินไถลๆ บ้านแสง จะออกไปนาแต่เช้ามืด ส่วนลูกสาวก็เตรียมตัวไปโรงเรียน เมื่อทั้งลูกและสามีออกจากบ้าน เธอจึงจัดการทำความสะอาดคอกวัว เก็บกวาดขี้และเศษฟาง จากนั้นจึงเตรียมอาหารสำหรับมือกลางวันเพื่อตามไปช่วยสามีทำนาก่อนเที่ยง เวลาประมาณ 10 โมงเช้า วัวทุกตัวจะถูกนำกลับมาผูกยังบริเวณใกล้คอกอีกครั้ง ผู้จัดการให้มันกินน้ำและนำฟางผสมน้ำตาลคลุกเคล้ากันใส่ให้เต็มปะหงษ์² เพื่อเป็นอาหารสำหรับวัวมือบ่าย

พอเสร็จงานในบ้านจึงรีบออกไปช่วยสามีทำนากันที่ ที่นาเธอจะช่วยแสง ทำทุกอย่างเท่าที่แรงผู้หญิงทำได้ จนประมาณบ่าย 3 โมงเธอก็เตรียมตัวกลับบ้านก่อน โดยนำหญ้าที่สามีเกี่ยวไว้กลับมาด้วย ทันทีที่ถึงบ้านเธอดตรงเข้าคอกวัวเป็นอันดับแรกจัดการเติมฟางเติมน้ำให้เต็มอยู่เสมอ เวลาใกล้บ่าย 4 โมงเย็นเธอจึงเดินไปซื้ออาหารเตรียมสำหรับมือเย็นที่ร้านค้าเล็กๆ พร้อมทั้งรอรับลูกสาวที่กลับจากโรงเรียนบริเวณปากทางเข้าหมู่บ้าน อาหารเย็นและงานต่างๆ ภายในบ้านจะถูกจัดการโดยเธอและลูกสาวที่คอยเป็นผู้ช่วยและกว่าจะเสร็จดวงอาทิตย์ก็เกือบลับขอบฟ้าพอดี เธอและลูกสาวต้องนำวัวเข้าคอกใหญ่พร้อมทั้งใส่หญ้าและน้ำซึ่งเป็นอาหารมือเย็น อีกทั้งสูมไฟใส่ยุงและจัดการเก็บขायมุงรอบๆ ให้เรียบร้อยกันยุงเล็ดรอดเข้าไปกัดตัวของสามี

² ภาชนะหรือคอกที่ใช้ไม้ไผ่มาซึกขัดกันเป็นวงกลม หรืออาจใช้ไม้จริงตอกด้วยตะปูเป็นคอกสี่เหลี่ยมผืนผ้าสำหรับใส่หญ้าใส่ฟางให้วัวกิน.

จากนั้นจึงจัดสำรับอาหาร ให้ลูกอาบน้ำอาบท่าเรือสามีกลับจากนาซึ่งก็พลบค่ำพอดี นู กล่าวว่ โดยปกติแล้วทั้งเธอและสามีจะช่วยกันเลี้ยงวัว แต่พอช่วงที่เข้าฤดูทำนา ภาระดูแลวัวจึงตกหนักแก่เธอแต่ถ้าเป็นช่วงแข่งวัวลาน สามีเธอจะเป็นคนที่ดูแลมากกว่า เพราะต้องคอยกรอกอาหารบำรุงวัวต่างๆ เช่น ไข่ไก่ดิบผสมน้ำแดง เป็นต้น ซึ่งพวกผู้ชายจะทำได้ดีกว่า

ความน่าสนใจอยู่ที่ช่วงเวลาดังกล่าวที่ผู้หญิงอย่างภรรยาของแสง มีบทบาท การเลี้ยงวัวแทรกเข้ามาแทนตัวเขานั้นในหมู่นักเลงวัวถือว่า เป็นช่วงเวลาที่สำคัญ เพราะวัวมีการเปลี่ยนแปลงทางร่างกายด้านต่างๆ อย่างเช่น การผลัดขน ซึ่งเชื่อกันว่า ช่วงนี้วัวจะอ่อนแอไม่ค่อยมีแรง การเลี้ยงดูจึงต้องใส่ใจเป็นพิเศษ ผู้เลี้ยงจะต้องคอย สังเกตอาการวัวเพราะป่วยง่าย มีอาการท้องอืดท้องเฟ้อ ถ้าเป็นอาการที่รุนแรงสำหรับ วัวลานอาจร้ายแรงถึงขั้นตายได้ การเตรียมอาหารเสริมในช่วงนี้ที่พวกผู้หญิงทำได้ก็จะ เป็นจำพวก ลูกตาลสุก ฟางคลุกน้ำตาล ให้วัวได้กินเพราะเชื่อว่าวัวจะได้รู้สึก “ชุ่มไส้” อยู่ตลอดเวลา

การป่วยง่ายของวัวยังสัมพันธ์กับสภาพฤดูกาลในช่วงดังกล่าวที่วัวทุกตัวถูก จำกัดพื้นที่การเดินให้อยู่เพียงบริเวณบ้านหรือคอกเท่านั้น ไม่สามารถปล่อยให้เดินไป ไหนมาไหนได้ไกลเท่าช่วงที่ออกลานเพราะพื้นที่นารอบๆ บ้านเต็มไปด้วยต้นข้าวทั้ง ของตนเองและเพื่อนบ้าน ซึ่งวัวอาจลงย่ำเสียหายได้ ดังนั้น การเดินหรือยืนย่ำอยู่กับที่ เป็นเวลานานจะทำให้เท้าวัวเปื่อยเพราะความชื้นแฉะในช่วงฤดูฝน หรือบางครั้งเชื่อกัน ว่ามันจะเกิดอาการหงุดหงิดอยากออกไปเดินเล็มหญ้าข้างนอกบ้าง ผู้หญิงที่ทำหน้าที่ เลี้ยงในช่วงนี้จึงต้องพามันออกเดินเพื่อเป็นการคลายกล้ามเนื้อให้ตัวมันอยู่ตลอดเวลา เพราะเมื่อถึงหน้าออกลานมันจะได้มีความพร้อมทั้งทางร่างกายและจิตใจ ไม่มีอาการ “เกียดเนื่อง”³ เวลาออกลาน

³ คำว่า “เกียด” หมายถึง กลัว ไม่ชอบ เช็ดขยาด ส่วน “เนื่อง” หมายถึง เชือก ซึ่งเมื่อ รวมความแล้ว หมายถึง เมื่อจับวัวผูกกับเชือกสำหรับวิ่งลานแล้ววัวไม่ยอมวิ่งเพราะกลัวเชือก วัวบางตัวถึงขั้นล้มตัวลงนอนไปกับพื้นลาน.

ด้วยเหตุที่แสง ต้องออกไปทำงานนอกบ้านเพื่อหาเลี้ยงครอบครัว ทำให้เขามี "บทบาท" ที่ต้องอยู่บ้านเลี้ยงลูกและวัวมากกว่าตัวเขาในช่วงฤดูทำนา กอปรกับเป็นช่วงเวลาสำคัญด้านสุขภาพของวัวที่ต้องดูแลเป็นพิเศษ ภาวะในการเลี้ยงวัวจึงเป็นหน้าที่ที่หนักพอสมควรสำหรับผู้หญิง แต่ถึงกระนั้นถ้าพวกเธอทำหน้าที่ตามบทบาทได้ดี วัวมีร่างกายแข็งแรงและพร้อมที่จะออกลาน เธอก็จะเป็นที่ยอมรับทั้งจากสามีและสังคมวัลลภ อีกทั้งยังส่งผลต่อสามีให้เป็นที่ยอมรับในสังคมนักเลงวัลลภว่ามีวัวดี ดังนั้น การมี "วัวดี" ของผู้ชายจึงหมายรวมถึงการที่เขามี "เมีย" ดี หรือมีเมียเป็น "นักเลง" วัลลภด้วย

การดูแลวัว ดูแลบ้านเป็นทักษะความรู้ที่누่ ถ่ายทอดให้กับลูกสาวที่อยู่ท่ามกลางสายตาของญาติฝ่ายเธอ ลูกสาวของแสง จึงเรียนรู้การเลี้ยงวัวจากแม่และมีความสนิทสนมมากกว่าตัวเขาที่ออกนอกบ้านทุกวัน ซึ่งหากจะมองในมุมกลับกันก็สามารถพิจารณาเห็นถึง "อำนาจ" ของผู้หญิงในการจัดการความเรียบร้อยในครอบครัว กล่าวคือ ถ้าผู้ชายที่เป็นสามีไม่สามารถทำงานจนเงินให้ครอบครัวได้ ผู้หญิงผู้เป็นภรรยาอาจจะเลือกปฏิเสธที่จะไม่ดูแลวัวให้ ทำให้วัวของผู้ชายไม่มีความพร้อมเมื่อถึงเวลาที่ต้องออกลาน ซึ่งจะส่งผลด้านสถานภาพทางสังคมของผู้ชายโดยตรง ในขณะที่เดียวกันลูกสาวอาจเลือกเข้าข้างแม่เพราะรู้สึกเห็นใจที่แม่เหนื่อยกับการเลี้ยงวัวของพ่อ เพราะความรู้สึกถูกถ่ายทอดมายังตัวเธอที่ต้องช่วยแม่เลี้ยงวัวด้วย

ผู้หญิงกับการเลี้ยงลูก (ชาย)

"แม่" กับการเลี้ยงลูกเป็นสิ่งคู่กันในครอบครัวทั่วไป แต่สำหรับโครงสร้างครอบครัวในสังคมไทยแล้วไม่เพียงแม่เพียงคนเดียวเท่านั้น เพราะยังรวมถึงญาติพี่น้องคนอื่นๆ ของแม่และชุมชนของแม่ด้วย ทั้งนี้ แม่มีบทบาทในการให้การเรีรูู้ทักษะอาชีพเช่นเดียวกับที่พ่อแม่ทำแก่ลูกๆ โดยไม่ได้แบ่งแยกเพศชัดเจน แม้กระทั่งการเลี้ยงวัวที่แม่ต้องเป็นผู้สอนลูกสาวลูกชายให้เลี้ยงเป็น เช่นเดียวกับที่ตัวเองเคยถูกสอนมาจากยาย

อย่างในกรณีของสมาชิกองค์การบริหารส่วนตำบลท่านหนึ่ง ที่รู้จักกันในฉายาบนผืนลานวัวว่า “อบต.เบะ” ตัวเขาเป็นนายพวง⁴คนสำคัญของวัวพวงตีในหมู่บ้าน อดีตก็เคยเป็นเด็กเลี้ยงวัวมาก่อน ท่าน อบต.เล่าว่า สำหรับการเลี้ยงวัวลานและจับวัวลานเป็นมาตั้งแต่เด็ก โดยอาศัยเข้ากลุ่มกับเด็กหนุ่มในหมู่บ้านติดสอยห้อยตามผู้ใหญ่ที่เป็นนักเลงวัวไปแข่งวัวลาน ตามหมู่บ้านต่างๆ ช่วงแรกๆ ก็ไปเป็นเด็กจับวัวให้นายพวง สมัยเป็นเด็กอยากมีวัวเป็นของตัวเองมาก แต่ที่บ้านมีแต่วัวของลุงป้า น้าอาและตัวใหญ่เกินกำลังที่จะบังคับมันได้ จนกระทั่งวันหนึ่งพ่อซื้อลูกวัวมาให้ลองเลี้ยงดูก็รู้สึกดีใจอย่างบอกไม่ถูก ที่มีลูกวัวเป็นของตัวเองเหมือนเพื่อน วัยเดียวกันคนอื่น

ท่าน อบต.เล่าถึงชีวิตในวัยเด็กที่ต้องช่วยครอบครัวเลี้ยงวัวว่า การเลี้ยงวัวสมัยก่อนจะเดินจงไปปล่อยที่กลางทุ่งนาพร้อมกับพ่อแม่ที่ออกไปทำนาด้วยกัน การออกไปทำนาพ่อจะออกเดินเท้าไปยังท้องนาในตอนเช้ามีด ส่วนตัวเขาเองและแม่จะเดินตามออกไปในช่วงสาย โดยที่เขาจะจับวัวล่วงหน้าออกไปก่อนแม่เล็กน้อย หลังจากจัดการเก็บกวาดคอกวัวเรียบร้อยแล้ว จากนั้นแม่จะตามออกไปพร้อมกับอาหารมือเช้าและมือกลางวัน หน้าที่ของพ่อและแม่ดูจะตกหนักอยู่ที่การทำนาเสียส่วนใหญ่ ส่วนการดูแลวัวจะเป็นหน้าที่ของเด็กผู้ชายอย่างท่าน อบต. ในขณะที่นั้นจนกระทั่งตกเย็นทั้งสามคนเริ่มเตรียมเก็บข้าวของเพื่อกลับบ้าน โดยผู้เป็นแม่และลูกชายจะล่วงหน้ากลับบ้านก่อนพร้อมนำวัวกลับมาเข้าคอกที่บ้านด้วย ช่วงที่เดินเท้ากลับบ้านอาจเรียกได้ว่าเป็นช่วงเวลาที่ดีที่สุดของวัวและคนอย่างท่าน อบต.เลยก็ว่าได้ เพราะวัวมักไม่ค่อยยอมเดินให้ตรงทางกลับบ้าน พวกมันยังอยากแวะเล็มหญ้าอยู่ตามทางตลอดเวลา จนท่าน อบต.ต้องคอยส่งเสียงไล่ตลอดเส้นทางเดิน

⁴ พวง หมายถึง กลุ่มคนจำนวนหนึ่งที่นำวัวมารวมตัวกันประมาณ 20-30 ตัวซึ่งอาจเป็นคนที่มาจากหมู่บ้านเดียวกันหรือต่างหมู่บ้านก็ได้ ถ้าต่างหมู่บ้านก็ต้องมีสำนักในความเป็นพรรคพวกกันอยู่ในเบื้องต้น โดยเรียกเป็นหนึ่ง “พวง” ซึ่งเปรียบได้กับคำว่า “ทีม” โดยมีหัวหน้าทีมที่เรียกว่า “นายพวง” เป็นผู้คอยควบคุมดูแลซึ่งบุคคลดังกล่าวต้องมีคุณสมบัติด้าน บารมีและทุนทรัพย์มากพอที่จะไกล่เกลี่ยข้อพิพาทและเลี้ยงดูลูกทีมหรือ “ลูกพวง” ได้เป็นอย่างดี.

ความยากลำบากของการขับหรือจูงวัลกลับบ้านสำหรับท่าน อบต.น่าจะอยู่ที่บทบาทของผู้เป็นแม่ที่คอยส่งเสียงคุตว่ากล่าวตลอดทาง เพราะแม่ไม่ได้ตำว่าที่ไม่ยอมเดิน แต่เป็นการป่นตำแบบสั่งสอนท่าน อบต.ให้พยายามบังคับวัลให้เดินตรงทางเพื่อให้ถึงบ้านก่อนค่ำ การบังคับวัลให้เดินตรงไม่แฉะเล็มหญ้า ผู้เป็นแม่จะใช้ปลายเชือกฟาดที่หน้าแข้งของท่าน อบต. พร้อมส่งเสียงคุให้ไล่วัลให้เดินหน้าต่อไป ส่วนท่าน อบต. เมื่อถูกกระตุ้นจากผู้เป็นแม่จนสะดุ้งไปทั้งตัว แล้วก็ปลิ้นรับใช้มือหยิบปลายเชือกวัลเส้นเดียวกันฟาดไปที่หลังเจ้าวัลจอมดีอย่างเต็มแรง เพื่อกระตุ้นให้มันก้าวเท้าเดินหน้าต่อไปเช่นกัน ท่าน อบต.เล่าถึงท้ายแบบติดตลกว่า

“ถ้าวันไหนหญ้าที่หน้าไม่ค่อยมี วัลกินไม่อึดแถมลงย่ำข้าวในนาชาวบ้าน วันนั้นคนเลี้ยงเป็นต้องถูกตจนินมไปทั้งตัว ส่วนวัลมันคงจะดีใจที่เห็นเราถูกตีเสียบ้าง แต่เราก็ก็นำเอาคืนมันตอนจับมันไปวัลลานนี่แหละ”

แม้ในปัจจุบันการขับวัลออกไปเลี้ยงกลางทุ่งนาแล้วท่านาไปด้วยจะไม่ใช่ที่นิยมเท่าอดีต แต่ในหลายหมู่บ้านที่มีการเล่นและเลี้ยงวัลลาน เช่น หมู่บ้านของแสงและอบต.เบะ ในทุกเช้าวันเสาร์และวันอาทิตย์ นักเลงวัลจะนำวัลใหม่ๆ ที่ยังไม่ “เป็นลาน” มาฝึกวิ่ง โดยจะจัดขึ้นบนลานดินเล็กๆ กลางหมู่บ้าน การฝึกวัลจะเริ่มตั้งแต่เช้าตรู่ก่อนพระอาทิตย์ขึ้นเล็กน้อยหลังจากนำวัลออกจากคอกที่พัก นักเลงวัลประจำทั้งรุ่นเล็กรุ่นใหญ่จะนำวัลของตนเดินย่ำเท้ากุกักกระคนกับเสียงโกซันไปตามถนนดินลูกรังเล็กๆ มายังที่นัดหมายฝึกวัลกันเป็นประจำ เด็กผู้ชายรุ่นอายุประมาณ 14-15 ปีหลายคนบ้างจูง บ้างจุดตั้งวัลของตัวเองมายังลานฝึกที่ขณะนั้นคนล่ำไปด้วยผู้หญิงหลายวัยพร้อมด้วยลูกเด็กเล็กแดงมารอดูรอชมการฝึกวัลลานของหมู่บ้านอยู่รอบๆ ขอบลานฝึก หลายคนต่างตะโกนแฉดเสียงสั่งการให้ผู้ชาย โดยเฉพาะลูกชายที่กำลังโตย่างเข้าสู่วัยหนุ่มและมีพลังกำลังพอที่จะจับยึดปราบพยศวัลทโมนได้

“นั่นอย่างนั้นแหละ คิงมันเขาไปอีก อย่าให้ติดกันเดี๋ยวมันชี่กันเกินไป ไอ้ห่ามึงอย่าไปตักหน้ามันชี่ เดี๋ยวมันนอนฉิบ”

เสียงตะโกนสั่งการของผู้หญิงวัยกลางคนจากขอบลานทำนองนี้เกิดขึ้นตลอดเวลาของการฝึกวัลจนกลบเสียงโกซันในช่วงเช้าตรู่ในขณะนั้นแถบหมดสิ้น ส่วนกลางลานวัลเต็มไปด้วยเด็กหนุ่มวัยรุ่นร่างกายกำยำล่ำสันเปลือยผางอกให้เห็นถึงความ

แข็งแรง ยืนประคบแบบตัวต่อตัวกับวัวที่พอวิ่งเป็นแล้วมาลงฝึกในชุดแรกเรียงหน้ากระดานทั้งหมด 17 ตัว จากนั้นจึงนำวัวที่ยังวิ่งไม่เป็นลานเลย แต่มีแนวโน้มว่าจะวิ่งได้ดีอีก 2 ตัว คือวัวรองตัวที่ 18 และวัวนอกตัวที่ 19 เมื่อทุกอย่างเรียบร้อยแล้วสัญญาอนุญาตปล่อยก็เริ่มขึ้น เด็กหนุ่มทั้ง 19 คนกระโจนหลบทางวัววิ่งแล้วส่งเสียงไล่ให้มันวิ่งตามวัวที่เป็นลานแล้วเป็นวงกลมพร้อมทั้งเจียหูฟังคำสั่งนักเลงวัวรุ่นใหญ่ที่คอยสั่งการอยู่ตามขอบลาน ฝ่ายวัวนอกฝึกใหม่พอผ่าน 3 รอบเริ่มออกอาการไม่ค่อยดีเพราะต้องวิ่งระยะทางยาวกว่าตัวอื่นๆ อีกทั้งยังไม่คุ้นกับการวิ่ง จึงออกอาการวิ่งเปี้ยวข้างทำท่าจะล้มไม่ล้มแหล่

“เข้าจับไว้อจับ ยอ ๆ ๆ ๆ เข้าเร็วชิวะเดี๋ยวมันนอนฉิบ” เสียงตะโกนสั่งการจากเจ้าของเสียงคนเดิมสั่งให้เด็กๆ หยุดการฝึกในรอบดังกล่าว

อันที่จริงทักษะการเลี้ยงและฝึกวัวลานนั้น นูรรรยาของแสง ยอมรับว่าตนเองไม่ค่อยรู้มากมายเท่าสามี แต่อาศัยการสังเกตจากพ่อของตนและสามี จึงพอที่จะถ่ายทอดให้ลูกสาวหรือเด็กหนุ่มคนอื่นๆ ในละแวกบ้านเดียวกันได้บ้าง เด็กส่วนใหญ่ก็เป็นลูกหลานกันทั้งนั้นและที่สำคัญยังเป็นสมาชิกพวงวัวเดียวกันกับสามีด้วย การฝึกวัวที่เธอและผู้หญิงคนอื่นออกมาดูหลักเป็นการช่วยกันในช่วงที่สามีไม่อยู่ต้องไปทำนาหรือออกรับจ้างทำงานก่อสร้าง แต่ถ้าเป็นช่วงเทศกาลวัวลาน แสงสามีของเธอจะเป็นคนจัดการฝึกพร้อมกับพรรคพวกผู้ชายคนอื่นๆ เองโดยที่เธอและผู้หญิงคนอื่นๆ เป็นเพียงผู้ดูเท่านั้น

แม้ความสัมพันธ์ระหว่างลูกชายกับพ่อดูเหมือนห่างเหิน เพราะพ่อมักต้องไปคลุกอยู่ไร่นา แต่สำหรับครอบครัววัวนักเลงวัวไม่พินที่ลูกจะเป็นนักเลงวัวตามพ่อด้วยโดยอาศัยการสร้างความเป็นเพศผ่านการอบรมเลี้ยงดู เห็นได้จากการใช้ลูกวัวและไม่ปฏิบัติอันเล็กๆ เป็นของเล่นสำหรับเด็กผู้ชายตัวน้อยๆ จนกระทั่งเริ่มโตเป็นวัยรุ่นก็เริ่มจัดวัววิ่งลานรุ่นเล็กๆ ให้ได้ประลองฝีมือกัน ในขณะที่เด็กผู้หญิงเริ่มเล่นหม้อข้าวหม้อแกงไว้คอยแจกจ่ายหรือขายให้เด็กผู้ชายที่เล่นวัวลานอยู่รอบๆ บ้าน ดังนั้น จะสังเกตเห็นว่าการละเล่นวัวลานหากนำมาพิจารณาในฐานะที่เป็น “ของเล่น” สำหรับเด็กผู้ชายของเล่นอย่างวัวลานจึงทำให้เด็กผู้ชายมีโอกาสได้เล่นนอกบ้าน การเล่นวัวลานถือว่าเป็นการเล่นที่มีความหลากหลาย มีกฎเกณฑ์ มีความซับซ้อน มีจุดมุ่งหมายและเป็นการแข่งขันซึ่งสิ่งเหล่านี้เป็นการเตรียมความพร้อมให้เด็กผู้ชายมีทักษะในการจัดการและความเป็นผู้นำ

หากนำ “บทบาท” การเป็น “แม่” และ “เมีย” ที่ให้การอบรมเลี้ยงดูตลอดจนฝึกทักษะการเลี้ยงและฝึกวัว ควบคู่ไปกับการสอนทักษะชีวิตจากการกรณีตัวอย่างข้างต้นพบว่า สำหรับลูกชายเมื่อจะเติบโตขึ้นเป็นนักเลงวัวลานนั้นไม่เพียงแต่พ่อเท่านั้น ผู้หญิงซึ่งอาจเป็นแม่หรือคนอื่นๆ ในชุมชนก็มีส่วนด้วยเช่นกัน โดยพวกเธอให้กระบวนการขัดเกลาทางสังคมที่สอดแทรกอยู่ในกลวิธีในการเลี้ยงและฝึกวัวลาน การขับวัวกลับบ้านในตอนเย็น หรือจะเป็นการฝึกวัวในตอนเช้ากลายเป็นกิจกรรมที่ผู้หญิงมี “อำนาจ” ในการบริหารจัดการตามบทบาทที่เป็นผลพวงจากการที่พวกผู้ชายต้องออกไปทำงานนอกบ้านเป็นเวลานาน โดยเฉพาะการจัดการกับ “ลูกชาย” เพื่อให้ “เป็นแถว” เหมือนการฝึกวัวในตอนเช้า และไม่ให้ “แตกแถว” เช่นเดียวกับวัวเวลาเดินกลับบ้านในตอนเย็น แล้วไปสร้างความเดือดร้อนให้กับผู้อื่น

ผู้หญิงกับเรือญาติ การแต่งงานและเรือช่ายวัวลาน

การจัดการละเล่นวัวลานของชาวเมืองเพชรนั้นมีลักษณะเฉพาะพอสมควร ด้วยการเล่นครั้งหนึ่งๆ บรรยากาตลานวัวจะเหมือนกับมหรสพหรืองานวัด ปัจจุบันมีการออกร้านขายของเล่นเกมส์ปาเป้าชิงโชค ตลอดจนการแสดงทางเครื่องและวงดนตรีเพื่อสร้างความสนุกครึกครื้น

สิ่งสำคัญในการจัดวัวลานจะอยู่ที่การเชื้อเชิญวัว หรือที่เรียกว่า “บอกวัว” มาร่วมลานที่ตนจัด เพราะถ้าเจ้าภาพหรือเจ้าของลานไม่เชิญต่อให้มีวัวดีแค่ไหนก็ไม่สามารถนำมาร่วมแข่งขันด้วยได้ ดังนั้น บรรดาผู้นำวัวมาแข่งอาจไม่รู้จักกัน แต่ทุกคนจะรู้จักกับเจ้าของลานเป็นอย่างดีซึ่งเป็นสิ่งสะท้อนความสัมพันธ์ในกลุ่มพรรคพวกตน

อย่างไรก็ตาม สิ่งที่นักเลงวัวเมืองเพชรคำนึงอยู่เสมอคือ จะต้องไม่ลืมเชิญวัวที่เป็นเรือช่ายในเรือญาติกับทางฝ่ายภรรยามาร่วมด้วย ถึงแม้ครอบครัวภรรยาจะไม่ได้เล่นหรือเลี้ยงวัวลานไว้เลยก็ตาม การละเลยหรือลืมถือเป็นเรื่องที่ไม่ดีมารยาทอยู่พอสมควร แต่ญาติกับทางฝ่ายภรรยาจะตัดสินใจส่งวัวมาร่วมหรือไม่นั้นถือเป็นอีกประเด็นหนึ่งที่ขึ้นอยู่กับความพร้อมของวัวถ้าไม่มากก็ไม่ถือเป็นเรื่องที่ร้ายแรงแต่อย่างไร และจะมีการบอกกล่าวอย่างชัดเจน

อย่างกรณีการจัดการละเล่นวัวลานของแสง ก็มีความน่าสนใจอยู่ไม่น้อยในฐานะที่ตนเองเป็นป่าวหรือเขยจากต่างหมู่บ้าน แต่แต่งงานเข้ามาอยู่กินในครอบครัวและชุมชนของนู การเล่นวัวลานถูกจัดขึ้นในชุมชนของผู้หญิงท่ามกลางสายตาของเครือญาติฝ่ายเธอ แสงจึงต้องแสดงให้เห็นว่าเธอเป็นคนมีพรรคพวกมากมาย มีบารมีพอที่จะไกล่เกลี่ยข้อพิพาทที่เกิดจากการเล่นพนันวัวของนักเลงวัวต่างถิ่น ดังนั้นการจัดวัวลานในหมู่บ้านของคนทั้งสองถูกนิยามความหมายให้เป็นเครื่องประกันศักยภาพของความเป็นผู้ชายที่สามารถเลี้ยงดูคุ้มครองและสร้างความมั่นคงต่อผู้หญิงที่จะมาร่วมชีวิตด้วย

นุกเล่าถึง แสง ผู้เป็นสามีว่า เธอเป็นคนขยันเอาการเอางาน การเล่นวัวลานทำให้มีคณเกรงใจและมีพรรคมีพวกคอยช่วยเหลือ ถ้าเป็นสมัยก่อนที่ยังเกี่ยวข้าวด้วยแรงงานคน บ้านของเธอแทบไม่เคยต้องจ้างแรงงาน เพียงแต่ “พรรคพวก” ที่เล่นวัวลานด้วยกันก็เพียงพอ ซึ่งทำให้เห็นว่าบทบาทของเครือญาติฝ่ายของนู ในการยอมรับลูกเขยเข้ามาร่วมหมู่บ้านโดยเฉพาะลูกเขยอย่างแสง ที่พอจะหยิบยื่นผลประโยชน์ด้านแรงงานในภายหน้าที่ดูจะเป็นเรื่องที่คนรุ่นปู่รุ่นย่าของนูต้องคำนึงและที่สำคัญไปกว่านั้นการแต่งงานของทั้งสองยังเป็นการเชื่อมความสัมพันธ์ระหว่างพวงวัวลานถึงสองพวง อันหมายรวมถึงความสัมพันธ์ระหว่างสองหมู่บ้านอีกด้วย ดังนั้น การจัดวัวลานของแสง นอกจากจะเชิญวัวจากพรรคพวกในหมู่บ้านของตนที่อื่นๆ ที่ตนเองไปมีความสัมพันธ์อยู่แล้ว ที่ลืมไม่ได้คือ ต้องเชิญวัวจากหมู่บ้านเครือญาติภรรยา ด้วยเหตุผลที่ว่า “เป็นพรรคพวกของเมีย”

ในขณะที่ครอบครัวของน้อย ดูจะแตกต่างจากครอบครัวของแสงอยู่พอสมควร เช่นเขาไม่ได้จัดวัวลานทุกปีเหมือนครอบครัวของแสง แต่บทบาทหน้าที่ของภรณานักเลงวัวของเรือน ดูจะคล้ายคลึงกันคือ ต้องรับหน้าที่เลี้ยงวัวมากกว่าสามีในช่วงฤดูทำนา ครอบครัวของเธอทำนาและสวนชมพู่ควบคู่กันไป พื้นที่นาแยกไกลออกไปจากบ้านพอสมควร แต่สวนชมพู่อยู่ในบริเวณเดียวกับบ้าน หน้าที่ของเธอคือเตรียมอาหารแต่เข้าไปหาสามีและลูกชายคนโตที่ออกไปช่วยพ่อทำนาได้แล้ว หลังจากนั้นจึงดูแลคอกวัว จัดการพาวัวออก “กาดแดด⁵” เล็มหญ้าในสวนชมพู่อยู่เป็นประจำ

⁵ เดีนตากแดดอ่อนๆ พอให้กล่อมเนื้อคลายตัว.

ตลอดช่วงเวลาดังกล่าววัวทุกตัวจะอยู่ในความดูแลของเธอเพียงลำพัง เพราะกว่าที่สามีและลูกชายจะกลับก็พลบค่ำ วัวเข้าคอกเรียบร้อยแล้ว ส่วนลูกสาวอีกสองคนจะช่วยเหลือจับงานบ้างก็เป็นช่วงเย็นหลังกลับจากเรียน หน้าที่ของเรือน จะดูแลสวน ชมพู่เป็นหลัก เพราะอยู่บริเวณเดียวกับบ้าน

ครอบครัวของน้อยและเรือนดูจะแตกต่างจากครอบครัววัวลานครอบครัวอื่นตรงที่ เขาและภรรยา นับถือต่างศาสนากันคือ ตัวน้อยนับถือศาสนาอิสลาม ส่วนภรรยากับลูกทั้ง 3 คนนับถือศาสนาพุทธ ด้วยเหตุที่เป็นเช่นนั้นเป็นเพราะการแต่งงานของน้อยเป็นการแต่งงานแบบแต่งลูกเขยเข้ามาอยู่บ้านฝ่ายหญิง บ้านของน้อยจึงมีพ่อและแม่ของเรือนอาศัยร่วมชายคาด้วย การที่น้อยต้องย้ายเข้ามาอยู่บ้านของเรือน เขาจึงอยู่ในฐานะผู้อาศัย ดังนั้น อำนาจการตัดสินใจในการจัดการเรื่องต่างๆ แม้การนับถือศาสนาที่ต้องผ่านความเห็นชอบจากเรือนก่อน ดังนั้น ลูกของน้อยจึงไม่มีใครนับถือศาสนาอิสลามเลย บทบาทของเรือน ยังปรากฏให้ถึงอำนาจการตัดสินใจในการประกอบพิธีกรรมของชาวมุสลิมที่มีความสัมพันธ์อยู่กับวัวลานด้วยคือ การกรูบาน⁶ ครอบครัวของน้อยก็ไม่สามารถทำได้เหมือนครอบครัวของนักเลงวัวลานที่นับถือศาสนาอิสลามครอบครัวอื่นๆ

อย่างไรก็ตาม ตามความเชื่อในศาสนาที่ผสมผสานเข้ากับกลุ่มนักเลงวัวที่นับถือศาสนาอิสลามที่เชื่อถือและนิยมทำกันบ่อยครั้งว่า ทุกปีถึงช่วงเวลาออกบวชหรือที่เรียกว่าตฺรุษอีดิลอัฎฮา⁷ บุคคลผู้ที่มีศักยภาพทางด้านเศรษฐกิจเพียงพร้อมควรต้องพลีหรือสละชีวิตสัตว์ เพื่อเป็นการทำทาน กลุ่มมุสลิมแถบอำเภอเมืองเพชรบุรีมักนิยมเชือดวัวลานเป็นทานเพื่อพระเจ้า วัวตัวไหนวิ่งดีเป็นที่รักที่หวงแหนและนำมาซึ่งชื่อเสียงแก่เจ้าของ วัวตัวนั้นเหมาะสมที่จะเป็นเครื่องพลีอย่างดีในวันประกอบพิธีกรรมดังกล่าว น้อยกล่าวว่าตัวเขาเองตั้งแต่แต่งงานยังไม่เคยพลีในพิธีดังกล่าวเลย เพราะ

⁶ เชือดพลีเพื่อเป็นทานในศาสนาอิสลาม.

⁷ วันที่ 10 เดือนซุลฮิจยะห์ (เดือนสุดท้ายในปฏิทินอิสลาม) เป็นวันเฉลิมฉลองการประกอบพิธีฮัจญ์ที่ประเทศซาอุดีอาระเบีย มีการเชือดพลีสัตว์ขนาดใหญ่เพื่ออุทิศเนื้อเป็นทาน เช่น แพะ แกะ วัว หรืออูฐ ขึ้นตอนดังกล่าวถูกนำไปปฏิบัติในสังคมมุสลิมทั่วโลกด้วย.

ภรรยาไม่เห็นด้วยที่จะฆ่าวัวโดยเฉพาะที่เก่งๆ และรักมันมากที่สุด อย่างเมื่อครั้งที่ครอบครัวของเขามีสัวลานที่เก่งกาจอย่าง เจ้าดอกเงิน ที่วิ่งชนะจนได้รับชื่อเสียงเป็นที่รู้จักกันในหมู่นักเลงวัว

เมื่อถึงช่วงเทศกาลงานบุญพรรคพวกนักเลงวัวที่นับถืออิสลามด้วยกันเชื้อเชิญส่งเสริมให้ทำบุญ แต่เขาก็ไม่สามารถทำได้ เจ้าดอกเงินจึงได้ใช้ชีวิตเป็นวัวแก่และตายไปเองพร้อมทั้งยังได้รับเกียรติให้ฝังไว้ในสวนชมพู่หลังบ้าน เป็นอนุสรณ์ว่า ครั้งหนึ่งครอบครัวของเขาก็มีวัวเงินแสนเป็นเกียรติศักดิ์ศรีเวลาออกลานมาก่อน

จากกรณีทั้งสองจะเห็นได้ว่า ระบบเครือญาติและรูปแบบการแต่งงานในโครงสร้างครอบครัวที่แต่งเขยเข้าบ้านทำให้ “บทบาท” ในการจัดการกิจกรรมต่างๆ ที่เกี่ยวกับวัวของผู้หญิงนั้นโดดเด่นขึ้นอย่างมาก เพราะพวกเธอเองก็มี “พรรคพวก” จากเครือญาติและชุมชนของเธอเช่นเดียวกับที่พวกผู้ชายมีจากพวกวัวลานอันมาจากหมู่บ้านอื่น ดังนั้น “อำนาจ” ของผู้หญิงในสังคมนักเลงวัวลานจึงอิงอยู่กับกลุ่มเครือญาติของพวกเธอและรวมถึงรูปแบบการแต่งงานที่ล้วนเอื้อให้ “อำนาจ” ของพวกเธอมีศักยภาพพอที่จะควบคุมพฤติกรรมและการตัดสินใจของสามีในเรื่องต่างๆ ที่เกี่ยวข้องกับวัวหรือครอบครัวได้เป็นอย่างดี

ผู้หญิงกับการจัดการผลประโยชน์จากลานวัว

เนื่องจากรูปแบบการจัดวัวลานของชาวเมืองเพชรคล้ายคลึงการจัดงานบุญหรืองานเลี้ยงสังสรรค์ อีกทั้งกระบวนการจัดยังถูกนิยามให้เป็นมหรสพมีหน้าที่ให้ความบันเทิงแก่ผู้ที่ชื่นชอบ ผนวกกับสถานการณ์ปัจจุบันที่กระแสการบริโภคได้ถาโถมเข้าสู่ชุมชนหมู่บ้านพร้อมๆ กับการพัฒนาท้องถิ่น ซึ่งมีผลทำให้การละเล่นวัวลานของชาวบ้านในปัจจุบันจำต้องเกี่ยวข้องกับผลประโยชน์กับบุคคลหลายกลุ่ม ไม่ว่าจะเป็นนักการเมืองท้องถิ่น นักธุรกิจจากในและนอกชุมชน การเล่นการพนัน ตลอดจนพ่อค้าแม่ค้าตามขอบลานวัว หลายชีวิตจึงถูกนำผูกโยงกับผลประโยชน์จากลานวัวราวกับเป็นเกลียวเชือกที่ร้อยจากร่องจมูกวัว แล้วผูกมัดเป็นเงื่อนตายกับราวพักที่ริมขอบลานรอเวลาลงสนามอีกนับครั้งไม่ถ้วน

ครอบครัวนักเลงวัวลานอย่างป่าหมี จะเป็นตัวอย่างที่ค่อนข้างชัดเจนสำหรับประเด็นผลประโยชน์ที่สัมผัสได้ในเชิงประจักษ์ ในฐานะนายพวงหมู่มคนรุ่นใหม่วัย

เพียง 29 ปี ที่สามารถเป็นนายพวงควบคุมสมัครพรรคพวกมากมาย การขึ้นจากเด็ก เลี้ยงวัวมาเป็นนายพวงอย่างรวดเร็วจะสัมพันธ์อยู่กับระบบการผลิตแบบอุตสาหกรรม ที่เข้ามาในชุมชนที่ชาวบ้านต่างทยอยขายที่ดินเพื่อสร้างโรงงานอุตสาหกรรม โดยมีผู้ ประกอบการชาวต่างชาติเป็นเจ้าของ แต่เนื่องด้วยภัยธรรมชาติเมื่อปลายปี 2546 ทำให้น้ำเข้าท่วมพื้นที่ โครงการก่อสร้างจำต้องชะลอไว้ก่อน ที่นาจำนวนมาก ที่ถูกขายไปจึงถูกทิ้งให้ว่างเปล่า แต่ไม่นานก็มีการปล่อยให้เช่าทำประโยชน์ ชาวบ้าน จากที่เคยเป็นเจ้าของวันนี้จำต้องเปลี่ยนสถานภาพมาเป็นผู้เช่า บทบาทของครอบครัว ป่าหมุจจึงอยู่ที่การเป็นนายหน้าค้าที่ดินและเก็บค่าเช่าที่นา ดังนั้น ชาวบ้านที่เช่าที่นา ของชาวต่างชาติจึงอยู่ภายใต้การควบคุมของครอบครัวป่าหมุ และภรรยาที่ชื่อคุณนก ซึ่งเป็นหญิงสาวจากต่างอำเภอ และพบรักกันเมื่อครั้งเรียนมัธยมศึกษาแต่เธออายุ มากกว่า

ครอบครัวของป่าหมุน่าจะเป็นครอบครัวเดียวที่ผู้เขียนพบในระหว่างเก็บ ข้อมูลภาคสนามที่จัดการละเล่นวัลลานได้ตลอดทั้งปี ทุกคืนวันศุกร์สุดสัปดาห์ ณ ทุ่ง นาหลังหมู่บ้านจะสว่างไสวไปด้วยแสงไฟลานวัวของป่าหมุ โดยในช่วงเวลาเทศกาลจะ เรียกกันปกติว่า “วัลลาน” แต่ในช่วงที่คึกแ้วในช่วงเข้าพรรษาจะเรียกว่า “ลานซ่อม วัว” ซึ่งหากพิจารณาตามความเป็นจริงก็แทบจะไม่มีอะไรที่แตกต่างจากลานปกติเลย แม้แต่น้อย

ส่วนบรรยากาศในลานวัวของป่าหมุ ขณะที่เขาผู้เป็นสามีกำลังยุ่งอยู่กับการ จัดการพวงวัวและเดินทักทายตรวจตราวัวพวงต่างๆ ที่เชิญมาร่วมลาน ฝ่ายคุณนก ภรรยาก็จะเดินดูรอบๆ ลาน ทักทายพ่อค้าแม่ค้าด้วยกิริยาท่าทางที่เคร่งขรึมแต่แฝง ความเป็นกันเองอยู่ในตัว บางครั้งเธอเดินฝ่าเข้าไปในกลุ่มนักแสดงวัวที่กำลังซ้อมขึ้นไม้ ต่อรองราคาวัวที่กำลังจะวิ่งในไม่ช้าราวกำลังตรวจสอบความผิดปกติ หรือแม้กระทั่ง ตอนที่เราเข้าไปดูตามาเห็นผู้เขียนตอนที่เธอยังไม่ทราบว่ามีผู้เขียนเป็นใครและไปเยี่ยม ลานของทั้งคู่เป็นครั้งแรก เธอเดินตรงเข้ามาและถามด้วยสายตาที่แข็งกร้าวไม่มีแม้แต่ รอยยิ้มที่มุมปากว่า “มาจากไหน กำลังทำอะไร” ที่เธอถามเช่นนั้นคงเป็นเพราะเธอ เห็นผู้เขียนกับเพื่อนที่มาด้วยกันพวงล้อมถ่ายรูปติดมืออยู่ แต่หลังจากนั้นไม่นานเมื่อ ผู้เขียนสร้างความคุ้นเคยกับครอบครัวของเขาทั้งสองได้สักกระยะหนึ่ง ท่าทีของเธอจึง เริ่มเปลี่ยนไปและแสดงความเป็นกันเองกับผู้เขียนมากขึ้น

หากย้อนกลับมาที่ลานวัวระดับชาวบ้านอย่างของแสลง บทบาทในฐานะภรรยาอย่างนู ดูจะไม่ต่างกับคุณหมอกนัก หากแต่ทำที่ที่อ่อนน้อมกว่าในการต้อนรับขับสู้บรรดานักเลงวัวที่มาร่วมลานที่สามีจัดหรือตัวผู้เขียนเองในการพบกันครั้งแรก ในระหว่างที่ลานวัวกำลังดำเนินไปนั้น จะให้น้องสาวและลูกสาวทำขนมบัวลอยไข่ม้วนมาขายที่ขอบลาน และยังจัดการเกี่ยวกับของรางวัล เงินช่วย แจกของที่ระลึก เช่น ผ้าขาวม้า ตลอดจนการแจกจ่ายเงินค่าหมาจิ้งจอกต่างๆ เช่น วงดนตรี หางเครื่อง โฆษก เป็นต้น

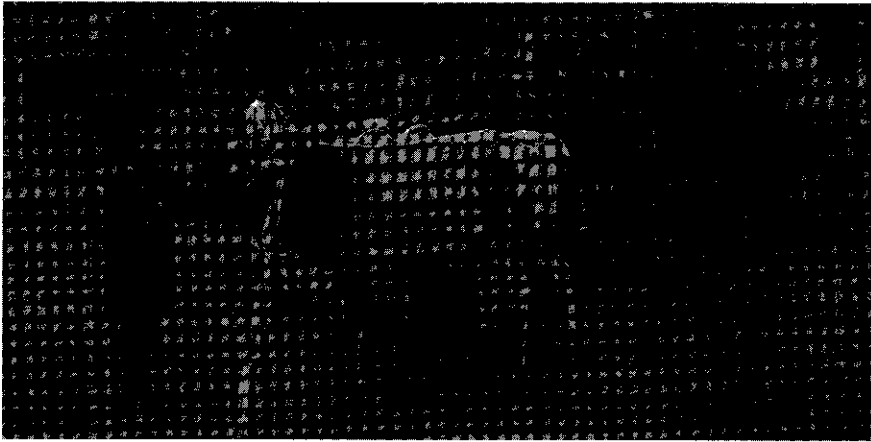
แม้การเล่นวัวลานของชาวเมืองเพชรดูจะเป็นกิจกรรมที่เฉพาะผู้ชายเท่านั้นที่เข้าไปอยู่กลางลานวัว แต่หากจะพิจารณาถึงบทบาทของทั้งผู้หญิงและผู้ชาย จะพบว่า ในการจัดการการเล่นวัวลานในครั้งหนึ่งๆ ของครอบครัวนักเลงวัวนั้น ผู้หญิงและผู้ชายที่เป็นสามีภรรยากันจะแบ่งบทบาทหน้าที่กันค่อนข้างชัดเจน กล่าวคือ ในขณะที่ผู้ชายกำลังจัดการผลประโยชน์ทางสัญลักษณ์คือ “สถานภาพ” อยู่ที่กลางลานวัวจนทำให้พื้นที่ “ชายขอบ” ลานวัวซึ่งเป็นพื้นที่ของผลประโยชน์ในเชิงประจักษ์ เช่น เงินช่วยลาน ค่าประมูลร้านค้า ฯลฯ หรือความสงบเรียบร้อยจากเจ้าหน้าที่รัฐ ต้องตกอยู่ภายใต้ “อำนาจ” การตัดสินใจของผู้หญิงแทบทั้งสิ้น

บทส่งท้าย

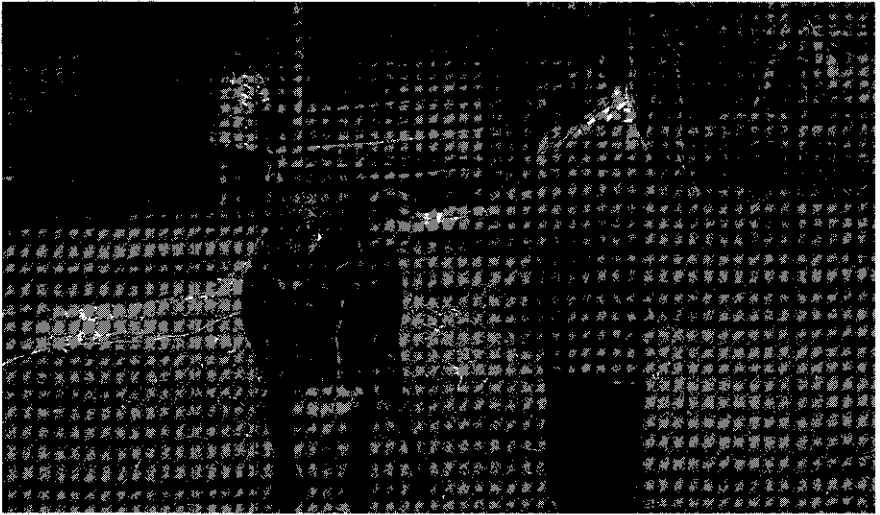
จากลักษณะโครงสร้างครอบครัว ค่านิยมและปัจจัยทางเศรษฐกิจสังคมทำให้บทบาททางเพศถูกแบ่งแยกกัน นักเลงวัวผู้ชายต้องออกไปมีบทบาททำงานนอกบ้านเสียส่วนใหญ่ ผู้หญิงได้ครอบครองบทบาทเป็น “แม่” และ “เมีย” คุมพื้นที่ในบ้านโดยเฉพาะการเลี้ยงดูลูกๆ และวัวท่ามกลางเครือญาติของตนเองหรือญาติของสามี ลูกๆ ตลอดจนชุมชนจะมีความผูกพันกับผู้หญิงมากกว่าผู้ชาย การที่ได้เลี้ยงลูกและวัวอันเป็นฐานทางเศรษฐกิจสำคัญของครอบครัว ทำให้ผู้หญิงมี “อำนาจ” ในการจัดการควบคุม ดูแลและให้กระบวนการขัดเกลาทางสังคมกับลูก ตลอดจนจัดการผลประโยชน์จากการจัดลานวัวของสามีอีกเช่นกัน

ดังนั้น พื้นที่อย่าง “ลานวัว” และการเล่น “วัวลาน” จึงเป็นสิ่งที่ผู้ชายใช้เพื่อแสดง “สถานภาพ” ทางสังคมของพวกตน ในขณะที่พื้นที่ที่ไม่เป็นทางการอย่างที่บ้านไร่ นา หรือชายขอบลานวัวจึงกลายเป็นพื้นที่ที่ผู้หญิงเข้าไปมี “บทบาท” อันนำมาซึ่ง “อำนาจ” ในการควบคุมผู้ชายผ่านตัววัวและตัวการเล่นวัวลาน ดังนั้น “อำนาจ” ของผู้หญิงจึงปรากฏอยู่ที่การตัดสินใจว่าตนเองจะให้ความร่วมมือหรือไม่ เพราะถ้าเธอไม่

เห็นด้วย การจัดการต่างๆ ที่เกี่ยวข้องกับวัดของผู้ชายจะไม่สามารถดำเนินไปได้อย่างราบรื่น ทั้งนี้ นักเลงวัดผู้ชายอาจรู้สึกได้ว่าตนเองไม่ได้รับการยอมรับ และความไว้วางใจจาก “เมีย” ในการให้ความร่วมมือที่จะจัดการละเล่นวัดลาน ซึ่งในความเป็นจริงแล้วเป็นสิ่งที่ผู้ชายกลัวและตระหนกอยู่เสมอว่า เขาอาจไม่ได้รับการยอมรับใดๆ ได้เลยหากไม่ได้รับการสนับสนุนจาก “แม่” “เมีย” หรือ “ผู้หญิง” คนอื่นๆ ในชุมชน

ภาพแสดงเด็กหนุ่มกับการฝึกซ้อมวัดลานในหมู่บ้านช่วงเช้าของวันสุดสีปดาห์

ภาพแสดงลูกชายกับการเลี้ยงดูวัวภายใต้การอบรมของแม่

ภาพแสดงเด็กผู้ชายกับ "ของเล่น" ไม้ปูกักและลูกวัว

บรรณานุกรม

จักรพันธ์ กังวาฬ. "วัลลภ มหกรรมแห่งการเติมฝัน" : นิตยสารสารคดี, ปีที่ 13 (พฤษภาคม 2540), 68-90.

ปราณี วงษ์เทศ. เพศสภาวะในสุวรรณภูมิ (อุษาคเนย์). กรุงเทพฯ : มติชน, 2549.

สุจิตรา บุญขจร. น้ำ ฟ้า ป่า เขา เพชรบุรี : กรุงเทพฯ, 2543.

ไสว แจ่มแจ่ม และ พนม แต่งทอง. การเลี้ยงวัลลภในเขตจังหวัดเพชรบุรี : ปัญหาพิเศษ วิทยาศาสตร์บัณฑิต ภาควิชาเกษตรศาสตร์ สถาบันราชภัฏเพชรบุรี, 2542.